

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І.КРИП'ЯКЕВИЧА

Спеціалізована вчена рада

УДК 947.084 (477)

ШАБАЛА Ярослав Миколайович

**АГРАРНА ПОЛІТИКА
ПОЛЬЩІ НА ВОЛИНІ
У 1921-1939 рр.**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

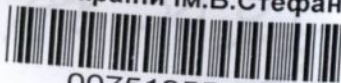
Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

ЛЬВІВ – 1997

Дисертацією є рукопис.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00751355 (Q)

Робота виконана на кафедрі вітчизняної історії
Волинського державного університету імені Лесі Українки (м.Луцьк).

Науковий керівник – кандидат історичних наук,
професор ФРАНЧУК Євген Іванович,
Волинський державний університет
ім.Лесі Українки, декан історичного факультету

Офіційні опоненти – доктор історичних наук,
професор МАКАРЧУК Степан Арсентійович,
Львівський державний університет ім.І.Франка,
зав.кафедрою етнології

кандидат історичних наук,
професор ГЕЛЕЙ Степан Дмитрович,
Львівська комерційна академія,
зав. кафедрою історії України та політології

Провідна установа – Інститут історії України НАН України

Захист відбудеться 23 грудня 1997 р. о 15.00 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д.04.09.01 в Інституті українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України (292026, м.Львів, вул.Козельницька, 4).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України (м.Львів-26, вул.Козельницька, 4).

Автореферат розіслано «21» листопада 1997 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук

Ф.І.Стеблій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Правдиве відтворення та вивчення багатомістової історії українського народу є однією з важливих передумов його національно-культурного відродження – духовної основи, на якій будується незалежна держава Україна. Об'єктивний аналіз власного історичного досвіду дасть можливість швидше вирішити непрості проблеми сьогодення та визначити життєво важливі для держави орієнтири в майбутньому.

Пропоноване дослідження стосується періоду 1921-1939 років, коли частина західноукраїнських земель, у тому числі Західна Волинь, входили до складу Польщі. Цей відносно короткий у хронологічному відношенні період надзвичайно насичений різноманітними подіями в економічному, суспільно-політичному, культурному житті краю. Його історія досліджувалась багатьма українськими та зарубіжними вченими, істориками української діаспори. Проте на сьогоднішній день є багато важливих аспектів історії цього періоду, які вимагають більш ґрунтовного вивчення, нових підходів та оцінок при висвітленні тих чи інших процесів, подій та явищ, діяльності історичних персоналій. Одним із таких аспектів, на думку автора, є соціально-економічний розвиток волинського села в міжвоєнний період.

Актуальність теми. Одним із основних чинників розбудови України як суверенної держави є забезпечення її соціально-економічного прогресу. Найважливішими завданнями в цій сфері на сучасному етапі є припинення спаду виробництва в основних галузях економіки, створення умов для стабілізації і наступного економічного зростання та піднесення добробуту населення.

На шостому році незалежності нашої держави почали утверджуватися деякі позитивні тенденції в народному господарстві, але в цілому на сучасному етапі Україна перебуває в лещатах затяжної економічної кризи, яку маємо подолати. Особливої гостроти ця криза набула в сільському господарстві. Однією із основних причин накопичення кризових явищ у сільському господарстві України є відсутність науково обґрунтованої та економічно виваженої концепції аграрної політики на сучасному етапі та на перспективу. При розробці такої кон-

цепції слід вивчити досвід функціонування аграрних систем економічно розвинених держав, проаналізувати власний історичний досвід. У цьому плані з практичної точки зору заслуговує уваги аграрна історія західноукраїнських земель у період 1921-1939 рр., коли вони перебували в складі Польщі.

Розвиток сільського господарства регіону в зазначений період визначався державною аграрною політикою Польської держави. Ця політика була спрямована на реформування аграрного устрою і призвела до багатьох зрушень на селі. Формування земельного ринку, створення умов для виникнення самостійних господарств різних типів і величин, раціоналізація землеустрою сприяли піднесенню загальної продуктивності сільськогосподарського виробництва, розвитку товарно-грошових відносин, активізації кооперативного руху. Водночас аграрна реформа загострила соціальні та національні відносини.

Вивчений та узагальнений досвід аграрних перетворень на Волині може бути взятий до уваги сучасними практиками-аграріями, економістами при визначенні основних напрямів розвитку сільського господарства України в сучасних умовах. У цьому полягає практична значимість обраної для дослідження теми.

Актуальність теми «Аграрна політика Польщі на Волині у 1921-1939 рр.» зумовлена і **ступенем її наукової розробки**. Аналіз наукової історичної літератури показує, що дана тема недостатньо висвітлена як в узагальнюючих працях з історії Волині, України та Польщі, так і в спеціальних працях українських та зарубіжних дослідників.

В радянській історіографії урядова аграрна політика Польщі на західноукраїнських землях трактувалась як буржуазна, антинародна, тобто така, що служила насамперед інтересам поміщиків та куркулів, критикувалась за непорушність засад приватної власності на землю та індивідуального господарства. Ця критика зумовлена запереченням капіталістичної еволюції сільського господарства, що не вписувалась в ідеологічні постулати Комуністичної партії про революційну перебудову села: конфіскація великого землеволодіння без відшкодування, безплатний розподіл землі, суцільна колективізація. В узагаль-

нюючих працях з історії Волині¹, України² та Польщі³, опублікованих в радянський період, висвітлені в переважній більшості такі напрями урядової аграрної політики, як парцеляція та осадництво. Менше уваги приділено реорганізації землекористування і її впливу на піднесення продуктивності сільськогосподарського виробництва. Аналізуючи вплив аграрної політики Польської держави на соціально-економічний розвиток західноукраїнських земель, історики радянського періоду намагались довести, що вона призводила тільки до негативних наслідків, заперечували позитивні тенденції в розвитку аграрного сектора.

У спеціальних працях, які стосуються теми дослідження і написані на марксистсько-ленінських методологічних засадах⁴, автори керувалися партійним та класовим підходом, що призвело до суб'єктивізму, упереджених суджень та висновків. Слід зауважити, що для написання згаданих вище праць автори використали багату джерельну базу: архівні матеріали, статистичні збірники, періодику. Але цей матеріал у переважній більшості ілюструє аграрні процеси, що відбувалися на теренах сучасних Львівської та Івано-Франківської областей, а Волинь ніби «губиться» у терміні «західноукраїнські землі».

¹ – *Історія Волині. З найдавніших часів до наших днів / Михайлюк О.Г., Кічий І.В., Півницький М.Д. та ін. – Львів: Вища школа, 1988; Оксенюк Р.Н. Нариси історії Волині 1861-1939. Львів. Видавництво Львівського державного університету, 1970; Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. – Волинська область. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1970; Історія міст і сіл Української РСР; У 26 т. – Ровенська область. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1970.*

² – *Історія народного господарства Української РСР. – Т.2. Створення соціалістичної економіки (1917-1937 рр.). – К.: наук. думка, 1984; Історія селянства Української РСР: У 2 т. – Т.2. Від Великого Жовтня до наших днів. – К.; Наук. думка, 1967; Історія Української РСР у 8 т., 10 кн. – Т.6. – К.; Наук. думка, 1977. История Украинской ССР в 10 т. – Т.7. – К.; Наук. думка, 1984.*

³ – *История Польши в 3-х т. – Т.3 / Под ред. Зуева Ф.П., Манусевича А.Я., Хренова П.А. – М.: Издательство АН СССР, 1958. Topolski J. Polska dwudziestego wieku 1914-1995. - Poznan. Wydawnictwo Poznanskie, 1995.*

⁴ – *Васюта І.К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918-1939). – Львів: Видавництво Львівського університету, 1978; Васюта І.К. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні 1921-1939 рр. – Львів: Вища шк., 1988; Корнійчук Л.Я. Становище трудячого селянства західних областей України під владою панської Польщі. – К.: Видавництво АН УРСР, 1957; Макаручук С.А. Етносоціальне розвитиє и національнє отношенєя на западно-українських землях в период империализма. – Львов.: Вища шк., 1983; Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської і української буржуазії (1920-1939). – К.: Наукова думка, 1985.*

За умов незалежності України є змога ознайомитись з науковим доробком зарубіжних істориків, які розслідували окремі аспекти історії Волині міжвоєнного періоду⁵. Проте у своїх працях вони акцентують основну увагу на політичних та національних проблемах краю. Аграрну політику Польської держави вони розглядають як засіб поневолення українців.

У працях сучасних польських істориків⁶ урядова аграрна політика оцінюється в основному з точки зору її економічної ефективності. В них не враховані особливості цієї політики на Волині, відсутні об'єктивні оцінки політичних та економічних аспектів польської аграрної колонізації. Переселенську політику вони трактують лише як засіб вирішення соціально-економічних проблем. Крім того, у цих працях відсутній матеріал, який характеризував би розвиток аграрного сектора Волині у міжвоєнний період.

Аналізуючи літературу з теми дослідження, слід зазначити наступне. Аграрна історія Волині 1921-1939 рр. висвітлена тільки частково в узагальнюючих та спеціальних працях українських та зарубіжних дослідників. Немає спеціальних робіт про основні напрями аграрної політики на Волині, шляхи її запровадження та наслідки для соціально-економічного розвитку краю, наукових робіт, написаних з позицій нового бачення даної проблеми. Праці радянських авторів написані на марксистсько-ленінській методологічній основі. Всі події, факти, явища вони оцінювали з партійно-класових позицій, що призводило до одностороннього висвітлення проблеми аграрних відносин у західноукраїнських землях міжвоєнного періоду. Тому є необхідність дослідити цю тему з позиції історичної правди, дати об'єктивну оцінку процесам в аграрному секторі Волині 1921-1939 рр.

⁵ – Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*. – Нью-Йорк, 1964.; Пастернак Є. *Нарис історії Холмищини та Підляшшя (Новіші часи)*. Друге видання. Волиняна XVII. – Вінніпег, Торонто, 1989.

⁶ – *Idee gospodarcze Drugiej Rzeczypospolitos / pod reod. R.Orlowski*. – Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1996; Jonca K. *Dzieje gospodarcze Polski do 1939 roku*. – Wrocław: Wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 1996. Landau Z., Roszkowski W. *Polytyka gospodarcza IIRP i PRL*, – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.

Науково-теоретична актуальність обраної теми полягає у більш ґрунтовному її дослідженні та об'єктивному висвітленні на принципово нових методологічних засадах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема «Аграрна політика Польщі на Волині у 1921-1939 рр.» є складовою програми наукових досліджень історії Волині з найдавніших часів до наших днів істориків Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Предметом дослідження є основні напрями урядової аграрної політики, шляхи та методи її реалізації у процесі реформування аграрного устрою Волинського воєводства у 1921-1939 рр. та її наслідки для соціально-економічного розвитку краю.

Об'єкт дослідження – Волинське воєводство в його адміністративних межах періоду 1921-1939 рр. У цей час поза його межами перебували північні волинські землі, які адміністративно були підпорядковані Поліському воєводству. Але ця територія була невеликою і основні напрями урядової аграрної політики та шляхи її реалізації були такими ж, як і у Волинському воєводстві.

Хронологічні рамки дослідження – 1921-1939 рр. – зумовлені тим, що вони охоплюють весь період перебування Волині у складі Польщі, що зумовило певні особливості економічного, політичного та культурного розвитку краю у міжвоєнний період. У сільському господарстві соціально-економічні відносини визначались насамперед аграрною політикою Польської держави.

Мета і завдання роботи – всебічно проаналізувати основні напрями, шляхи та методи реалізації польської аграрної політики на Волині у 1921-1939 рр., її наслідки для соціально-економічного розвитку краю. Спираючись на архівні джерела, статистичні довідники, матеріали преси та критично осмисливши вітчизняну і зарубіжну історіографію, автор прагнув дослідити:

– основні етапи, економічну, соціально-політичну та національну суть аграрної політики польського уряду на Волині, зокрема осадницьку колонізацію;

– вплив аграрних перетворень на економічний розвиток села на соціально-економічні процеси та національно-політичні відносини в краї.

Методологічною основою дисертації є принцип історизму, наукового та об'єктивного підходу до висвітлення теми. Для характеристики процесів, подій та явищ застосовувалися конкретний та порівнювально-історичний методи.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист.

1. Урядова аграрна політика Польської держави на Волині була зумовлена необхідністю реорганізації системи землеволодіння і землекористування з метою пристосування їх до умов капіталістичного сільськогосподарського виробництва, піднесення загальної продуктивності сільського господарства, послаблення соціальної напруги в державі. Вона була також одним із засобів посилення політичного та економічного впливу на західноукраїнські землі.

2. Аграрна реформа польського уряду об'єктивно сприяла розвитку капіталістичних відносин в аграрному секторі краю. Проте реформування села проходило повільними темпами і, як свідчать кількісні та якісні зміни в структурі господарств, реформа не вирішила проблем земельного дефіциту, піднесення добробуту основної маси селянства.

3. Одним із напрямів аграрної політики Польської держави була осадницька колонізація. Шляхом переселення на Волинь значної кількості військових та цивільних переселенців-осадників уряд прагнув вирішити проблему аграрного перенаселення на власне польській території, посилити економічний та політичний вплив на західноукраїнські землі.

4. У міжвоєнний період на Волині спостерігається збільшення загальних обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, що сприяло піднесенню промисловості та торгівлі, стимулювало розвиток кооперативного руху.

5. Досвід аграрних перетворень на Волині у 1921-1939 рр. може бути використаний при визначенні шляхів розвитку сільського господарства держави та регіону на сучасному етапі.

Джерельна база дослідження. Джерельну базу становлять фонди архівів Волинської, Рівненської та Тернопільської областей, які характеризують основні напрями польської аграрної політики. У цих фондах зберігаються накази, розпорядження, інструкції польських міністерств та відомств щодо реалізації аграрної реформи, звіти вое-

водського земельного управління та інших управлінь, що містять інформацію про різні аспекти розвитку аграрного сектора та ін., які залучаються до наукового обігу вперше.

Фонди Волинського окружного земельного управління Волинської фінансової палати містять статистичний матеріал про стан сільського господарства Волині у міжвоєнний період, звіти воєводських та повітових сільськогосподарських установ про хід реорганізації системи землеволодіння і землекористування, польської осадницької колонізації.

Цінним джерелом є справи про комасацію, ліквідацію сервітутів, парцеляцію у конкретних населених пунктах. Тут збереглися протоколи зборів громад, заяви, скарги, технічна документація на виконання робіт, пов'язаних із реорганізацією земельного устрою і т.п. Ці документи допомогли відтворити механізм реалізації окремих напрямів реформування села, визначити їх соціально-економічне спрямування.

Окрему групу джерел становлять збірники документів, в яких опубліковано законодавчі акти, що регламентували основні напрями польської аграрної політики (закони та постанови польського сейму, декрети президента Польщі, накази міністерства та ін.).

Використання довідкових видань (статистичних збірників, звітів волинської сільськогосподарської палати, каталогів та путівників сільськогосподарських виставок і т.п.) дозволило зібрати та систематизувати цікаві узагальнюючі дані, які вперше залучаються до наукового обігу, переважно у вигляді таблиць.

У роботі було використано матеріали української та польської преси міжвоєнного періоду, спогади очевидців, які доповнюють картину життя волинських селян у 1921-1939 рр.

Наукова новизна дисертації та особистий внесок автора. Пропоноване дослідження – спроба з позицій, вільних від застарілих ідеологічних стереотипів, розкрити основні напрями польської аграрної політики на Волині, показати механізм їх реалізації, проаналізувати наслідки цієї політики для соціально-економічного розвитку краю у міжвоєнний період. Процеси і події автор оцінював, виходячи з критеріїв соціального прогресу та загальнолюдських цінностей.

У роботі проаналізовано роль і місце господарств різних типів і величин у системі сільськогосподарського виробництва, діяльність сільськогосподарських організацій та установ Волинського воєводства.

При написанні роботи було використано джерела, які вперше вводяться до наукового обігу.

Практичне значення дослідження. Висвітлення процесу реформування аграрного устрою на Волині у 1921-1939 рр. є складовою частиною дослідження історії сільського господарства України, українського селянства ХХ ст. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць про українське село, його суперечливий і складний шлях до соціально-економічного прогресу.

Апробація дослідження. Дисертація обговорювалась на спільному засіданні кафедр вітчизняної історії та історії слов'янських народів Волинського державного університету імені Лесі Українки. Окремі положення викладено на міжнародній науковій конференції «Суспільствознавчі науки та відродження нації» (Луцьк, 1997), на конференції професорсько-викладацького складу Луцького державного педагогічного інституту ім.Лесі Українки (Луцьк, 1993).

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, аналізується ступінь її наукового дослідження, характеризується джерельна база, визначаються об'єкт та хронологічні рамки, мета і завдання, новизна та практичне значення роботи.

У першому розділі «Передумови реорганізації аграрної системи на Волині» аналізується соціально-економічна та суспільно-політична ситуація, проблеми розвитку аграрного сектора в Польській державі і волинських землях, які увійшли до її складу за Ризьким мирним договором (18 березня 1921 р.). На цій основі визначаються основні

чинники, які вплинули на формування урядової аграрної політики у міжвоєнний період.

Революційні події 1917 р. в Росії дали новий імпульс загальнодемократичному рухові в Європі, активізували боротьбу селянства за свої економічні та політичні права в сусідніх європейських країнах, у т.ч. і у відродженій Польській державі. Проте на початку 20-х років у Польщі, як і в приєднаних до неї західноукраїнських землях, аграрне питання залишилось практично не вирішеним.

Докорінної перебудови вимагала у першу чергу господарська структура польського та західноукраїнського села. У невеликій кількості поміщицьких господарств зосередилось близько половини земель та сільськогосподарських угідь, а дрібні селянські господарства відчували земельний дефіцит, зазнавали щоденних нестатків. У Волинському воєводстві на 1921 р. 1107 господарствам розміром понад 100 га належало 43,4% землі, в той час як 117 947 господарств площею до 5 га займали 13,7% землі. Слабкий економічний потенціал дрібних селянських господарств призводив до звуження внутрішнього ринку, що стримувало розвиток промисловості і загальний економічний розвиток. Крім того, існуючі земельні відносини породжували соціальну напругу в суспільстві. Широкі селянські маси, ряд впливових політичних угруповань вимагали від уряду радикальної аграрної реформи.

Однією із економічних передумов реформування аграрного устрою була недосконалість системи землекористування, зокрема наявність черезсмужжя і вузькосмужжя в малих і великих господарствах як на території Польщі в цілому, так і на Волині зокрема. У Волинському воєводстві на 1921 р. черезсмужжя було характерним для 59,2% господарств площею до 50 га. Існуюча система землекористування обмежувала використання техніки та ефективних агротехнічних прийомів, вимагала невиправданих затрат у процесі сільськогосподарського виробництва, що робило його низькопродуктивним, відсталим. Реорганізація землеустрою вимагала також ліквідації різного роду спільної власності на землю і угіддя та сервітутів – права селян та поміщиків на спільне користування лісами, пасовищами, сінокосами і т.п. На Волині у спільному користуванні 896 громад (89655 господарств) пе-

ребувало 162215 га ґрунтів та угідь, сервітутні права поширювались на 707 об'єктів.

Одним із важливих завдань урядової аграрної політики було послаблення земельного дефіциту в центральних районах Польщі, де аграрне перенаселення було більшим, ніж на Волині. З цієї метою польський уряд розпочав переселення польських колоністів-осадників на західноукраїнські землі. Польські осадники мали посилити оборону східних кордонів II Речі Посполитої, стати соціальною та політичною опорою польської влади на західноукраїнських землях.

Таким чином, основні напрями урядової аграрної політики на Волині були зумовлені такими чинниками:

- необхідністю реформування земельних відносин на селі. В цій сфері потрібно було здійснити реформування системи землеволодіння з метою пристосувати її до умов капіталістичного сільськогосподарського виробництва, послабити соціальну напругу в державі;
- потребою реорганізації землекористування та створення передумов для відбудови зруйнованого війною сільського господарства і на цій основі відродження економіки;
- реформування аграрної системи виходило з необхідності підвищення ефективності та загальної продуктивності сільськогосподарського виробництва;
- аграрна політика польського уряду на Волині мала сприяти інтеграції сільського господарства краю в господарсько-економічну систему Польської держави, стати одним із засобів посилення економічного і політичного впливу на західноукраїнські землі.

У другому розділі «Основні напрями аграрної політики Польщі та їх реалізація на Волині у 1921-1939 рр.» висвітлено хід реорганізації аграрної системи Волинського воєводства у міжвоєнний період, аналізується аграрне законодавство початку 20-х років, зокрема закон про виконання аграрної реформи від 28 грудня 1925 р. Закон обмежував максимальну норму землеволодіння в приміських та промислових районах до 60 га, в сільськогосподарських – до 180 га (у східних воєводствах, у т.ч. і Волинському – до 300 га); приватні земельні володіння понад норму, державні, церковні землі, нерентабельні

господарства підлягали парцеляції – поділу на ділянки-парцелі і продаж безземельним та малоземельним селянам. Закон передбачав надання довготермінових кредитів на купівлю землі.

Впровадження нового устрою на селі передбачало утворення сильних, високопродуктивних господарств різних типів, які базувалися б на приватній власності, на засадах самостійності господарств, різноманітності їх типів і розмірів.

У Волинському воєводстві велика земельна власність (маєтки понад 50 га) становила 1115565 га. Значна частина цих земель підлягала парцеляції, яка здійснювалась трьома основними шляхами (приватна, урядова і через посередництво Державного сільськогосподарського банку). Протягом 1921-1939 рр. було розпарцельовано 332884 га землі: 208077 га використано для створення самостійних господарств (в т.ч. й осадницьких) та 117852 га – на зміцнення малоземельних господарств.

Проте темпи парцеляції відставали від потреб малоземельних та безземельних селян. Ціни на землю були високими і проблема земельного дефіциту в 20-30-х рр. залишалась невирішеною.

Одним із напрямів урядової аграрної політики була реорганізація земельного устрою. Основним її компонентом стала комасація – об'єднання роздрібнених ділянок, які перебували у власності одного господаря, в один земельний наділ. Згідно із законодавством, комасація проводилась тоді, коли ґрунти були роздроблені або коли їх довжина перевищувала більше як у 15 разів ширину. Комасування наділів поклало початок процесу ліквідації черезсмужжя та вузькосмужжя. До 1938 р. у Волинському воєводстві було скомасовано 779832 га землі в 149198 господарствах. Комасація, як і інші напрями вдосконалення землекористування (ліквідація сервітутів, меліорація), сприяла підвищенню продуктивності сільськогосподарського виробництва краю.

Паралельно з перебудовою аграрного устрою польський уряд розпочав осадницьку колонізацію західноукраїнських земель. Протягом 20-30-х рр. у Волинському воєводстві було утворено близько 7000 господарств військових і цивільних переселенців-осадників. В особах осадників уряд намагався створити соціальну та політичну опору польської влади на селі Західної України. У розділі охарактеризовано

осадницькі господарства, їх вплив на господарсько-економічне та суспільно-політичне життя краю.

Виконанню основних напрямів реорганізації аграрного сектора мала сприяти фінансово-кредитна політика в галузі сільського господарства. Проте в ній, як і в політиці ціноутворення, були серйозні прорахунки, які стримували розвиток продуктивних сил у сільському господарстві: необґрунтовано завищена межа кредитування, високі кредитні ставки, встановлення нижніх на сільськогосподарську продукцію призводило до падіння прибутковості виробництва, розорення дрібних господарств.

Загалом урядова аграрна політика була підпорядкована реформуванню земельних відносин, утвердженню засад приватної власності, самостійності господарств. Удосконалення землекористування, піднесення культури господарювання мало сприяти росту ефективності і загальної продуктивності сільськогосподарського виробництва. Основні напрями урядової аграрної політики об'єктивно сприяли капіталістичній еволюції волинського села.

У третьому розділі «Соціально-економічні наслідки урядової аграрної політики на Волині» показано вплив основних напрямів урядової аграрної політики на різні галузі сільськогосподарського виробництва і економіку в цілому та зміни, які відбулися у господарській та соціальній структурі краю у міжвоєнний період.

У 1921-1939 рр. спостерігалось піднесення продуктивності сільськогосподарського виробництва. У землеробстві збільшувався валовий збір основних зернових, технічних культур, коренеплодів. Проте це зростання відбувалося за рахунок екстенсивних факторів – розширення загальної площі орних ґрунтів, розширення площ під основними культурами. У 1938 р. в порівнянні з 1921 р. площа орних ґрунтів у Волинському воєводстві збільшилась на 361 103 га.

У тваринництві зростало поголів'я коней та худоби. Темпи приросту поголів'я і забезпеченість живим інвентарем на 100 га сільськогосподарських угідь на Волині перевищували загальнодержавні показники.

Підвищення загальної продуктивності сільського господарства сприяло збільшенню підприємств по переробці продукції села. Якщо у 1925 р. у Волинському воєводстві було 566 підприємств харчової

промисловості, то у 1938 р. нараховувалось уже 1738. Збільшилась кількість промислових підприємств несільськогосподарської орієнтації.

Аналізуючи зміни в структурі селянських господарств щодо їх величини, можна зробити наступні висновки:

- у міжвоєнний період майже втричі зменшилась кількість господарств величиною понад 50 га;

- майже на 25% збільшилась кількість господарств площею від 5 до 50 га. Ці господарства становили майже третину всіх господарств воєводства. В умовах піднесення загальної продуктивності сільськогосподарського виробництва, підвищення культури землеробства, розвитку товарно-грошових відносин вони могли стати економічною і соціальною основою аграрної системи краю;

- збільшилась абсолютна кількість малоземельних (до 5 га) господарств. Це свідчить, що в ході реформування земельних відносин не була вирішена проблема земельного дефіциту.

Очевидним є те, що реформа започаткувала процес ліквідації великого земельного володіння, утворення селянських господарств різних типів та величини і цим спрямувала волинське село на шлях капіталістичного розвитку.

Таким чином, урядова аграрна політика заклала підвалини для розвитку сільського господарства на нових засадах. Вона призвела до збільшення обсягів сільськогосподарської продукції, певною мірою стимулювала розвиток промисловості, торгівлі, кооперативного руху. Але поряд з тим, вона не вирішила багатьох господарсько-економічних та соціально-побутових проблем сільськогосподарських товаровиробників. Хоча темпи розвитку багатьох галузей аграрного сектора Волині випереджали загальнодержавні, лише незначна частина прибутків використовувалась для соціально-економічного розвитку краю. Волинське воєводство відставало за темпами розвитку промисловості, будівництва, соціальної сфери.

У висновках підбито підсумки дослідження, зроблено ряд узагальнень.

1. Польську урядову аграрну політику на Волині зумовили ряд чинників суспільно-політичного та соціально-економічного характеру, а саме:

– необхідність реформування аграрної системи з метою піднесення загальної продуктивності сільськогосподарського виробництва і на цій основі забезпечення загального економічного прогресу;

– посилення боротьби селянства за свої економічні та політичні права;

– намагання Польської держави посилити вплив на західноукраїнські землі.

2. Основними напрямками урядової аграрної політики були реформування системи землеволодіння, реорганізація землекористування, аграрна колонізація західноукраїнських земель.

3. Реорганізація аграрної системи була орієнтована на створення умов для виникнення самостійних господарств різних типів, які базувалися б на приватній власності на землю, що об'єктивно сприяло становленню волинського села на шлях капіталістичної еволюції.

4. Польська аграрна колонізація мала на меті посилення східних кордонів II Речі Посполитої, створення в особі осадницьких господарств соціальної та політичної опори на західноукраїнських землях. Вона загострила соціально-економічні проблеми волинського села, міжнаціональні стосунки.

Окремі положення дисертації викладені у таких публікаціях автора:

1. Шабала Я., Франчук Є. Польське осадництво на Волині у 20-30-х роках ХХ ст. // Науковий вісник ВДУ. Журнал Волинського державного університету ім.Лесі Українки. Історія. – 1997. – № 2. – С.44-48.

2. Шабала Я. Реорганізація земельного устрою у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр. Комасація // Науковий вісник ВДУ. Журнал Волинського державного університету ім.Лесі Українки. Історія. – 1997. – С.50-54.

3. Шабала Я. Меліоративні роботи на Волині. // Суспільствознавчі науки та відродження нації. Збірник наукових праць. – Луцьк, 1997. – С.37-40.

4. Шабала Я. З історії сільського господарства Волині // Відображення. 1997. – №2. – С.12,13.

5. Шабала Я. Аграрна політика польських властей на Волині у 1920-1939 рр. // Матеріали XXXIX наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Луцького державного педагогічного інституту ім.Лесі Українки. – Луцьк. 1993, – С.377.

АНОТАЦІЯ

Шабала Я.М. Аграрна політика Польщі на Волині у 1921-1939 рр. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Волинський державний університет ім.Лесі Українки. Луцьк, 1997.

Пропоноване дослідження стосується аграрної історії Волині у 1921-1939 рр.

В дисертації досліджуються основні напрями урядової аграрної політики Польської держави на Волині, шляхи її запровадження та наслідки для соціально-економічного розвитку краю у міжвоєнний період.

Ключові слова: Волинь, аграрна політика Польської держави, аграрна реформа, реорганізація землекористування, польська аграрна колонізація.

АННОТАЦИЯ

Шабала Я.Н. Аграрная политика Польши на Волини в 1921-1939 гг. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Волинский государственный университет им.Лесы Украины, Луцк, 1997.

Исследование посвящено аграрной истории Волини 1921-1939 гг.

В диссертации исследуются основные направления правительственной аграрной политики Польского государства на Во-

лыни, пути ее реализации и последствия для социально-экономического развития края в междувоенный период.

Ключевые слова: Волынь, аграрная политика Польского государства, аграрная реформа, реорганизация землепользования, польская аграрная колонизация.

ANNOTATION

Snabala Ja. M. Agrarian police of Poland in Volyn in 1921-1939. – Manuscript.

The theses for getting the degree of Candidate of the historical sciences. The speciality 07.00.01 – History of Ukraine. Volyn State University after Lesya Ukrainka. Lutsk, 1997.

This scientific investigation deals with the agrarian policy of Volyn in 1921-1939.

In the theses the main trends of the Polish government agrarian policy in Volyn are investigated. In the focus of attention are also the ways of its application and consequences of it for the social and economic development of the region in this period.

The key words: Volyn, agrarian policy of the Polish State, agrarian reform, reorganization of agriculture, Polish agrarian colonization.

Набрано і зверстано на поліграфічному комплексі АТ «Волинінформ»
Тир. 100 прим. Віддруковано на різнографі АТ «Волинінформ»
Адреса: 263000 м.Луцьк, Київський майдан, 11.
Тел. (03322) 3-39-36, факс 3-21-57

284829

AB 38 3100

AB 38977

2nd
1